

SBNL-PROJECT 'BEHEER KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN'

R. Keizer

Het beheer van kleine landschapselementen is vrij kostbaar, doordat ze een intensief beheer vragen, verspreid liggen over grote afstanden en omdat de opbrengsten van kwaliteitshout zeer laag zijn. Staatsbosbeheer was als eigenaar van veel landschapselementen al langere tijd op zoek naar een oplossing voor deze elementen en heeft in SBNL (Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied) een enthousiaste partner gevonden. Vanaf 1991 heeft Staatsbosbeheer in zes van haar regio's landschapselementen in beheer gegeven aan SBNL, in totaal zo'n 830 ha.

68

De landschapselementen van SBNL zijn meestal aangelegd in ruilverkavelingen. Ze bestaan voornamelijk uit kleine bosjes en singels. Daarnaast komen er poelen en kleine stukjes gras- en rietland voor. Als landschapselementen niet onderhouden worden, ontstaan in vele gevallen structuurarme (holle) en soortenarme elementen met weinig waarde voor flora en fauna. Variatie en afwisseling komen niet vanzelf, maar ontstaan door actief beheer. Het beheer, nodig om beplantingen gevarieerder en daardoor aantrekkelijker te maken voor flora en fauna, is in een drietal beheervormen weer te geven. Voor singels is dat hakhoutbeheer met overstaanders; voor kleine bosjes is dat primair het ontwikkelen van een dichte randbeplanting (zoom - mantelvegetatie) en secundair dunningsbeheer. Hieronder wordt elke beheervorm afzonderlijk toegelicht.

Hakhoutbeheer

Deze beheervorm wordt toegepast bij houtsingels en -wallen die smaller zijn dan 15 meter. Bij hakhoutbeheer worden de bomen periodiek dusdanig afgezaagd, dat de stobbe weer uitloopt. Door singels als hakhout te beheren, wordt de vegetatie als het ware steeds verjongd. Er blijft daardoor steeds voedsel en dekking bij de grond. Niet alle bomen worden afgezet. Een aantal bomen wordt gespaard die als zogenaamde 'overstaanders' kunnen uitgroeien tot volle wasdom met een mooie grote kroon. Opgaande bomen

ogen landschappelijk fraai en geven structuur aan een singel. Ze vervullen een belangrijke rol voor fauna als nestgelegenheid (boom- en holenbroeders), voedsel en geleiding. Bij de keuze van overstaanders wordt vooral gelet op een zo groot mogelijke verscheidenheid aan inlandse boomsoorten. In veel gevallen krijgt de inlandse eik een lichte voorkeursbehandeling. Deze boom is een langzame groeier, kan zeer oud worden en heeft van oudsher ons landschap gesierd. Het aantal jaren waarna een (gedeelte van een) houtwal of singel weer wordt afgezet, kan verschillen. Dit ligt niet alleen aan de boom- en struiksoorten in de beplanting, maar ook aan de grond-

soort (groeisnelheid), expositie t.o.v. de zon en aan de breedte van het element. Dit laatst speelt een belangrijke rol bij elementen die bij de ruilverkaveling op te smalle stroken aangelegd zijn en waar nu wegbeheerders en waterschappen hinder van kunnen ondervinden. Van wilgengrienden kan elk jaar geoogst worden (snijgriend) of elke 3 tot 5 jaar (hakgriend). Bij een langzamer groeiende soort als eik hanteren we een wat langere cyclus, bijvoorbeeld 15 jaar. Bij het afzetten van hakhoutsingels met overstaanders geldt, dat dit niet in één keer over een te grote oppervlakte moet gebeuren. In korte tijd verdwijnt dan een hele biotoop, die pas over vele jaren terug is. Tevens kan de inzet van vrijwilligers beter verdeeld worden over de jaren. Bij een wat grotere oppervlakte en lengte van een singel is het beter het afzetten van de singel gefaseerd uit te voeren. Als een singel van 500 meter lengte ongeveer om de 15 jaar (cyclus) afgezet moet worden, wordt in plaats van in één keer de hele beplanting af te zetten, de eerste keer bijvoorbeeld 100 meter afgezet, na drie jaar de volgende 100 meter, enzovoort. Na 15 jaar kan dan de eerste 100 meter weer afgezet worden. Op een lengte van 500 meter zijn er dan 5 stukken die variëren in leeftijd en structuur, waar meer planten en dieren een plaats kunnen vinden. De ingrepen moeten ook weer niet te kleinschalig zijn. Er moet namelijk genoeg zonlicht op de stobben vallen, zodat ze

Een aantal bomen wordt gespaard die als zogenaamde 'overstaanders' kunnen uitgroeien tot volle wasdom met een mooie grote kroon. Opgaande bomen ogen landschappelijk fraai en geven structuur aan een singel. Foto: D. Deinum.

weer uitlopen. (Een vuistregel kan zijn, dat de te vellen oppervlakte minimaal 1,5 à 2 maal de boomhoogte van de aangrenzende bomen dient te hebben).

Bosrandenbeheer

Een beheervorm waarbij de randen specifieke aandacht krijgen, wordt toegepast bij bredere beplantingen en bosjes. Bosranden zijn namelijk ecologisch gezien zeer interessant. Een natuurlijke bosrand heeft een geleidelijke overgang van open gebied naar opgaand bos via een zoomvegetatie met overjarige grassen en kruiden en een mantelvegetatie met struiken.

In deze overgangszone kunnen veel dier- en plantensoorten een plaats vinden. Zo zijn bijvoorbeeld vogels als braamsluiper, fitis en geelgors aan struweel gebonden. Er komen veel besdragende struiksoorten voor, waar talloze diersoorten van profiteren. Ree en fazant zijn zeer dankbaar voor dit soort biotopen, terwijl de patrijs juist van de zoomvegetatie profiteert. Ook amfibieën als de boomkikker zijn van struweelsoorten afhankelijk.

Dassenburchten worden bij voorkeur

Bosranden zijn ecologisch gezien zeer interessant. Een natuurlijke bosrand heeft een geleidelijke overgang van open gebied naar opgaand bos via een zoomvegetatie met overjarige grassen en kruiden en een mantelvegetatie met struiken. Foto: SBNL.

onder doornstruwelen gegraven. Kruidenvegetaties vormen vaak een kleurrijk element in het landschap. Men treft er veel bloembezoekende insecten aan: dagvlinders, zweefvliegen, kevers, wespen, bijen en hommels. Insecten en hun larven vormen weer voedsel voor vogels en zoogdieren.

Landschapselementen met meer een

boskarakter (bredere singels en bosjes) krijgen in het project een 'randenbeheer'. Om te zorgen dat er een geleidelijke en dichtbegroeiende overgang ontstaat aan de rand van de beplanting, wordt de buitenste strook van ongeveer 10 tot 15 meter breed periodiek afgezet. Wanneer de struiken en/of bomen een bepaalde dikte (ongeveer 10 cm) hebben bereikt, kan daarmee worden begonnen. Bij een bosrandenbeheer worden dus in feite de randen als hakhout beheerd. Dit heeft vooral bij grotere bosjes en bredere singels voordelen: je hoeft niet op de hele oppervlakte struiken en bomen af te zetten (arbeidsintensief), terwijl flora en fauna toch optimaal kunnen profiteren. Bovendien wordt aldus het vaak voorkomende probleem van overhangende takken over de buurman z'n grond of over het schouwpad opgelost.

Smallere elementen die in hakhout met of zonder overstaanders beheerd worden, kunnen beschouwd worden als 'bosrand zonder bos'.

Net als bij beheer in hakhout geldt ook bij randen dat men het beste gefaseerd kan werken: niet alles in één keer afzetten, maar spreiden over meerdere jaren. Omdat zonlicht zo belangrijk is bij het weer uitlopen van stobben, is een zuidrand vaak beter en makkelijker te beheeren in hakhout dan een noordrand. Wanneer op de noordkant de randen toch afgezet moeten worden, verdient

Organisatie SBNL

Voor de uitvoering van het beheer van landschapselementen heeft SBNL een organisatie opgezet en faciliteiten ter beschikking gesteld.

De algemene opzet van het project komt erop neer dat SBNL de jachthuur op de landschapselementen van SBB voor niets (of een symbolisch bedrag) aan de in het gebied gelegen WildBeheerEenheden (WBE's) doorverhuurt, in ruil voor een tegenprestatie in de vorm van beheerwerkzaamheden. SBNL voert hierbij een aansturende en adviserende rol uit.

Het dagelijkse beheer van de landschapselementen kreeg vorm onder verantwoordelijkheid van door SBNL ingestelde Regionale Beheercommissies (RBC). Momenteel zijn er 8 RBC's actief in het landschapselementen-project. De RBC bestaat uit gebruikers en deskundigen met praktijkervaring, die van de plaatselijke situatie op de hoogte zijn. De RBC's ondersteunen, begeleiden en adviseren landelijk 70 WBE's. Elke WBE heeft 1 of 2 mensen naar voren geschoven die het landschapsbeheer coördineren. Deze biotoopcoördinatoren zorgen ervoor, dat de werkplannen voor de landschapselementen worden uitgevoerd door WBE-leden of andere vrijwilligers.

Deze ca. 700 vrijwilligers werken op jaarbasis zo'n 40.000 uur in de landschapselementen, exclusief reistijd en de tijd die wordt besteed aan overleg en vergaderingen.

Zowel SBB als SBNL zijn over het algemeen tevreden over de samenwerking. Dit heeft geresulteerd in een nieuwe bruikleenovereenkomst voor onbepaalde tijd, waarbij SBNL de in bruikleen gegeven objecten van SBB in stand zal houden en onderhouden.

In de overgangszone komen veel besdragende struiksoorten voor, waar talloze diersoorten van profiteren. Ree en fazant zijn zeer dankbaar voor dit soort biotopen, terwijl de patrijs juist van de zoomvegetatie profiteert. Foto: D. Deinum.

70

het de aanbeveling de strook wat breder te nemen en eventueel enkele hoge bomen die het licht wegnemen, te velen. De scheiding tussen opgaand bos en bosrand moet onregelmatig en golvend zijn. Meer naar binnen toe kunnen opgaande bomen stevig gedund worden, zodat de overgang nog geleidelijker wordt. Bij het afzetten kunnen verspreid enkele struiken blijven staan die uit kunnen groeien.

Voor een aantal bosjes komt de eerste ingreep voor veel randstruiken te laat. Deze zijn dan al overgroeid door de snelle boomvormers. Na het afzetten kunnen dan tussen de stobben nieuwe struiken aangeplant worden die op die plek thuis horen.

Wanneer in de buitenste rand genoeg ruimte tussen de struiken wordt aangehouden, krijgen kruiden een kans. Een goede afrastering tegen vee verdient dan zeker aanbeveling. De kruidenvegetatie heeft het meest baat bij een extensief maai-beheer. Afhankelijk van de voedselrijkdom van de grond betekent dat 1 keer per 1 tot 3 jaar maaien in de nazomer/herfst. Het maaisel dient afgevoerd te worden.

Dunningen

Dunnen is een beheermaatregel bij het beheren van grotere bosjes en beplantingen. Hierbij wordt verspreid over de oppervlakte een aantal bomen selectief

omgezaagd. Dunnen kan de natuurwaarde van een bos in belangrijke mate verhogen.

Eén van de belangrijkste effecten van dunnen is dat het 't bos afwisselender kan maken. Zo is te sturen in de samenstelling van boomsoorten, door ongewenste en dominerende soorten weg te nemen. Voor gewenste soorten ontstaan betere groeimogelijkheden. Ongewenste soorten zijn snelgroeiende naaldhoutsoorten en woekerende soorten als ratelpopulier, esdoorn en Amerikaanse vogelkers. Deze soorten kunnen selectief worden geveld. Een ander positief aspect van dunnen is, dat er meer licht op de bodem komt, waardoor planten weer kansen krijgen om zich op de voorheen donkere bosbodem te ontwikkelen. Dit kunnen nieuwe boom- of struiksoorten zijn of kruidachtige planten. Voor dit gewenste effect moet er wel dusdanig gedund worden, dat er voldoende licht voor langere tijd op de bodem kan vallen. Hierdoor krijgen planten de kans te ontkiemen, voordat het kronendak zich weer sluit. Door op deze manier te dunnen neemt de afwisseling tussen dichte en open begroeiing en hoge en lage vegetatie toe. Daarmee nemen ook de mogelijkheden voor de fauna in de vorm van dekking en voedsel toe. Voorbeelden van soorten die hiervan profiteren zijn reeën, zangvogels, vogels die op de bodem broeden en vlinders. Door de toename van de variatie stijgt niet alleen de natuurwaarde,

maar ook de aantrekkelijkheid van het bos voor de recreant.

De bomen die bij de dunning vrijkomen, kunnen verkocht worden. Een deel kan in het bos achter blijven waarbij het dode hout een waardevol onderdeel vormt voor de levensgemeenschap.

Resultaten en draagvlak

Boeren, jagers en andere vrijwilligers hebben de afgelopen jaren vele mandagen gestoken in het zagen, planten, maaien enzovoort. Na enkele jaren van beheer is er op de totale oppervlakte aan kleine landschapselementen al enorm veel variatie ontstaan. We kunnen nu met overtuiging stellen dat actief landschapsbeheer door boeren, jagers en overige vrijwilligers zeer goed mogelijk is. Met deze inzet is een actief beheer en daarmee het in stand houden van landschapselementen voor de toekomst gewaarborgd.

Het beheer van landschapselementen door SBNL-vrijwilligers is niet onopgemerkt voorbij gegaan aan de mensen die in de streek wonen. Door het beheer wordt overlast voor aanliggende grondgebruikers tot een minimum beperkt. Een actief beheer laat zien dat de landschapselementen serieus genomen (moeten) worden en niet als bron van ergernis of als dumpplaats voor afval. Bovendien werpen de genoemde beheermaatregelen lokaal ook vruchten af voor flora en fauna. De mensen in het veld, die in de verschillende landschapselementen beheermaatregelen hebben uitgevoerd, kunnen dat beamen: op plekken waar eerst amper reeën voorkwamen, zijn deze door het graven van poelen en het creëren van open plekken in bossen, duidelijk in aantal toegenomen. Anderen bespeuren een toename van zangvogels, fazanten of konijnen. Een goed beheer van de landschapselementen met als gevolg een grotere variatie aan flora en fauna, bevordert dat mensen in de streek wederom de waarde van landschapselementen onderkennen. Alleen al door dat draagvlak is instandhouding van landschapselementen een stuk dichterbij gekomen.

R. Keizer is als adviseur ecologie werkzaam bij SBNL.